

Každodennosť šľachty v odraze Andrásyovskej zbierky fotografií (Šľachta 19. a prvej polovice 20. storočia)

Katarína TAKÁCSOVÁ

ANOTACE: Po základnom oboznámení sa so zbierkou historickej fotografie Slovenského národného múzea – Múzea Betliar, s dôrazom na amatérsku fotografiu, sa štúdiu zameriava na aktivity šľachty zaznamenané na fotografiách a vo fotoalbumoch, a to najmä na cestovanie, šport a poľovačky. Na príklade zbierky fotografie kaštieľa Betliar sa snaží mapovať život šľachty 19. a prvej polovice 20. storočia. Spracovaním najnovších výskumov nálezov historických fotografií sa vytvára a systematicky buduje zbierka, ktorá sa stane súčasťou fondu múzea.

Zbierku historickej fotografie Slovenského národného múzea – Múzea Betliar tvorí súbor albumov, fotografií, negatívov a ich obalov fotografických dielní z pozostalosti rodu Andrásy, ohraničených rokmi (1856) až 1944. Jeho výnimočnosť, najmä výnimočnosť kaštieľa Betliar, spočíva v tom, že po znárodnení majetku „nepohodlnej“ šľachty, ktorá už nemala miesto v komunistickom štáte, sa bohaté zbierky zachovali v takmer pôvodnom stave. Múzeum Andrásyovcov spravuje hrad Krásnu Hôrku, secesné mauzóleum v Krásnohorskom Podhradí a kaštieľ v Betliari. Pomerne skromná hradná zbierka fotografií (okolo 320 fotografií) pochádza od monockej (dlholúckej) vetvy rodu.¹ Zbierka obsahuje fotoalbumy, fotografie v rámoch, ktoré boli súčasťou interiéru, a jednotliviny fotografií, ktoré tu po sebe zanechali poslední majitelia. Všetko sú to profesionálne fotografie členov rodiny (vrátane betliarskej vetvy), ich známych a objektov, ktoré podporovali, a iba málo dovoľujú nazrieť do súkromia tejto vetvy.² Mauzóleum je sakrálnou stavbou dokončenou v roku 1904 a fotografie sa v ňom nenachádzajú.³

Historická fotografia v zbierkach betliarskeho kaštieľa je vďaka svojej intaktnosti a relatívne dobrej kondícii v stredoeurópskom priestore raritou. Jeho zbierky, a to nielen fotografie, sa zachovali takmer „nedotknuté“. Objekt, ktorého charakter pomohla uchrániť jedna z prvých slovenských múzejníčok, historička a teoretička umenia Alžbeta Güntherová-Mayerová (1905–1973),⁴ ale aj armáda a obyvatelia i zamestnanci bývalých grófskych majiteľov, nepadol za obeť vojnám, krádežiam či zvozom. Ako jediný na Slovensku (okrem Orlového a Hodkoviec) prešiel vojnové drancovanie bez ujmy.⁵ V povojnových rokoch záujem bádateľov alebo návštevníkov kaštieľa o fotografie nebol veľký. Tento typ pozostalosti ešte nespĺňal kritéria predmetu s historickou hodnotou, bol pomerne mladým a moderným médiom a pozornosť zbe-

1

■ Poznámky

1 Koncom 17. storočia sa rod rozvetvil na staršiu betliarsku a mladšiu monockú vetvu (názov od sídla Monok v Maďarsku).

2 Fotografická pozostalosť na hrade je zbierkou grófa Jura-ja III. Andrásyho (1797–1872) a jeho detí (súbory vizitiek vo fotoalbumoch v kožennej väzbe s mosadzným monogramom). Najviac fotografií prisudzujeme k pozostalosti jeho najstaršieho syna grófa Dionýza Andrásyho (1835–1913) a jeho manželky Františky Hablavetz (1938–1902). Všetky fotografie, ktoré pochádzajú z hradu Krásna Hôrka, sú však z dielní profesionálnych fotografov. Amatérske snímky členov rodiny alebo ich príbuzných sa tu nezachovali. Viac o charaktere hradnej zbierky pozri: Katarína Takácsová, Zbierka fotografií zachovaných v Slovenskom národnom múzeu – Múzeu Betliar, in: (Ne)zabudnuté fotografie – zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Bratislava 2014, s. 88–100. Dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/sna/pdf/Zbornik_prispevkov_Nezabudnute_foto_Final_Makova.pdf, vyhľadanie 25. 4. 2015.

Obr. 1. Kaštieľ Betliar dnes. Foto: Vlado Eliáš, 2016.

pevkov_Nezabudnute_foto_Final_Makova.pdf, vyhľadanie 25. 4. 2015.

3 Fotografie viažu sa k objektu mauzólea a jeho histórii tvoria súčasť hradnej zbierky.

4 Július Barczy, Alžbeta Güntherová-Mayerová – roky „vyhnanstva“ 1952–1955, in: *Monument revue* II, 2013, s. 28–33. Viz <https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/ARCHIV/Monument-1-2013.pdf>, vyhľadanie 25. 4. 2015.

5 Otázkam dopadu vojnových udalostí a povojnovému formovaniu múzea a jeho zbierok sa venuje štúdiu: Tímea Mátéová – Katarína Takácsová, Kaštieľ Betliar a hrad Krásna Hôrka po odchode Andrásyovcov. Konfiškácia majetkov a formovanie múzea. Príspevok z konferencie *Múzeá vo vojne. Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky*, Banská Bystrica, 10.–11. november 2015, rukopis.

2

rateľov bola upriamená skôr na obrazy, šperky, zbrane a iné predmety do konca 18. storočia, ktorých hodnota sa dala vyčísliť viacmiestnymi sumami. Fotografia nebola súčasťou reinštalovaných koncepcií expozícií prvých múzejníkov, a tak ostala pred zrakmi verejnosti ukrytá. Podobne veľkoformátové fotografie, ktoré predtým tvorili súčasť interiéru kaštieľa, vystriedali rozmerne olejomalby z apartmánov kaštieľa, resp. iných objektov v jeho areáli, ktoré sa do obrazu starého sídla hodili viac. Paradoxne sa vďaka tomuto spôsobu nakladania s fotografiou zachoval fond takmer neporušený. Nestal sa súčasťou archívu, a tým pádom nebol zo svojho domovského prostredia premiestnený s ostatnými archívami do Štátneho archívu v Levoči. Ostal súčasťou historického mobiliára, v zásuvkách vzácného nábytku, skrytý v knižnici kaštieľa a jeho útroboch. Vďaka všetkým týmto okolnostiam po spracovaní fondu budeme, do istej miery, schopní pomocou bezprostredných dokumentov súkromného života, ktoré sa zachovali vo forme fotografií, a prostredníctvom štúdia tohto materiálu poskladať každodennosť privilegovanej skupiny šľachty 19. a začiatku 20. storočia.

Ďalším špecifikom betliarskej zbierky je jej zloženie. Nezachovali sa iba profesionálne strojené snímky alebo fotografie dosahujúce umeleckú kvalitu (ateliérové portrétné fotografie, snímky objektov, krajiny či interiérov a starozitností),⁶ ale súčasť nášho fondu vo veľkej miere tvorí aj amatérska⁷ fotografia, pričom za fotoaparátom stáli často sami Andrassyovci. Gróf Gejza Andrassy (1856–1938), majiteľ kaštieľa Betliar, bol aktívnym fotografom a členom budapeštianskeho Photo Clubu už v čase jeho založenia, od roku 1899.⁸ Z celkového počtu

zachovaných viac ako 8 000 fotografií tvorí amatérska fotografia asi 75 %. Väčšinou sú fotografie v albumoch, ako aj reverzy jednotlivín, popísané miestom a dátumom ich snímania a často aj poznámkami zainteresovaných aktérov. Vo veľkej časti identifikujeme autora zápisov v osobe grófa Gejzu a jeho manželky Dady, ale aj ich detí. Od grófa Karola IV. (1888–1910) pochádzajú albumy, ktoré si sám zakladal a popisoval už od detstva, a sú usporiadané v chronologickom slede udalostí. Niektoré odrážajú zážitky z jeho ciest po Európe, iné sa venujú bežným dňom stráveným výukou šermu alebo jazdou na koni, alebo sú zbierkou snímok jeho trofejí. Ďalšiemu zo synov, Emanuelovi II. (1892–1953) pripisujeme jednu z najkrajších prezentácií fotografie v interiéroch kaštieľa – paraván so sklenými výplňami, s kolážou profesionálnych, ale aj amatérskych fotografií. Paraván si „vyskladal“ zo snímok svojich príbuzných, priateľov a osobných momentiek. Zbierkový predmet bol poškodený a od odchodu Andrassyovcov bol zamknutý v jednom z depozitárov. V roku 2015 prebehlo jeho reštaurovanie. Prvýkrát bol verejnosti predstavený na zimnej výstave múzea,⁹ kde si aj fotografia našla svoje miesto, a dnes tvorí tento objekt súčasť expozície kaštieľa.

V predkladanom príspevku sa budem venovať výlučne betliarskej vetve Andrassyovcov, nakoľko mojim zámerom je oboznámiť čitateľa so životom úzkej, pomerne uzavretej vrstvy spoločnosti – aristokracie 19. až prvej polovice 20. storočia, a to na príklade ucelenej zbierky amatérskych fotografií kaštieľa Betliar. Najstarším členom tejto vetvy, ktorého bol schopný vynález fotografie zachytiť a jeho fotografický obraz sa nám viackrát zachoval, bol gróf Emanuel (I.) Andrassy (1821–1891),¹⁰ podnikateľ v oblasti

Obr. 2. Paraván so sklenými výplňami, s kolážou historických fotografií inštalovaný na výstave *Čo ukrýva kaštieľ*. Prvá štvrtina 20. storočia. Foto: Vlado Eliáš, 2015.

baníctva a hutníctva, gemerský župan, skutočný tajný radca cisára (1887), mecén umenia a jeden z najväčších zberateľov svojej doby v Uhorsku, ktorý bol nazývaný aj „železný gróf“.¹¹ Emanuelovou manželkou bola grófká Gabriela Pálffy (1833–1914), sestra známeho zberateľa európskeho formátu a staviteľa Bojnického zámku grófa Jána Františka Pálffyho. Mali spolu sedem detí. Emanuel bol vlastníkom kaštieľa v Betliari, ktorý po jeho smrti zdedil prvorodený syn Gejza. Gejza si vzal za manželku poslednú príslušníčku českej vetvy Kaunitzovcov (Kounic), grófkú Eleonóru von Kaunitz (zvanú Dada, 1862–1936), dcéru Albrechta Kaunitza a vnučku známej Eleonóry Kaunitz, rod.

■ Poznámky

6 Zloženiu, tematike a autorom ateliérových fotografií sa venuje práca: Katarína Takácsová, *Fenoméni fotografie – zdroj archívneho bádania na základe spracovania fondu fotografií Andrassyovcov zachovaných v SNM – Múzeum Betliar* (rigorózna práca), FF Prešovskej univerzity, Katedra archívneho a pomocných vied historických, Prešov 2014.

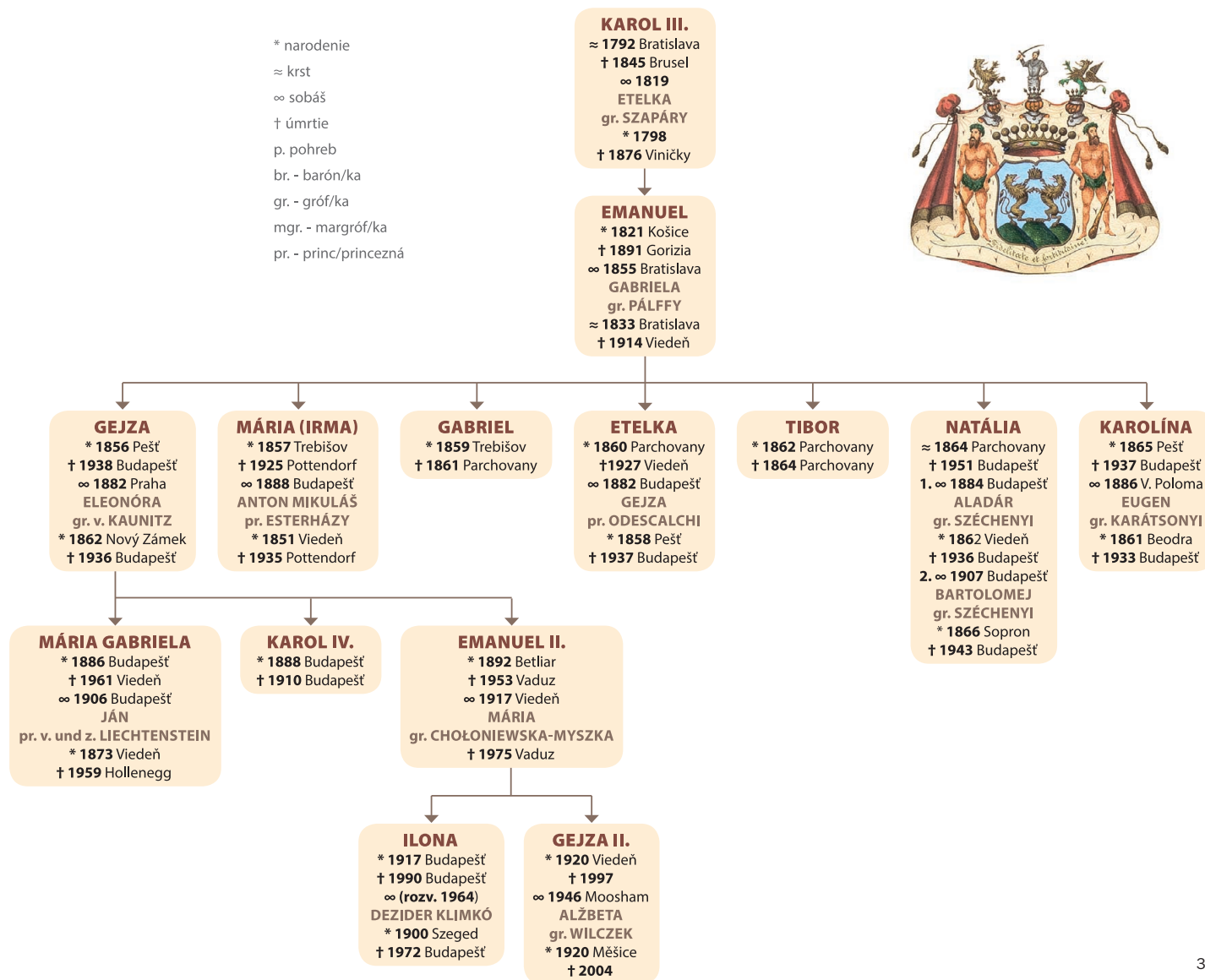
7 Pod pojmom amatérska fotografia rozumieme každú fotografiu neprofesionálneho fotografa (bez autorstva), fotografiu vzniknutú voľne dostupnou technikou, väčšinou vytlačenú na tenkom papieri bez podložky. Boli posielané do budapeštianskych fotoateliérov, kde ich vyvolávali a zvitkový film posielali naspäť vo forme nastrihaných negatívov. Autori týchto fotografií sú v prevažnej miere členovia rodu alebo ich príbuzní. Nájdenej bolo už viac ako 80 kusov albumov (ateliérových aj amatérskych), spolu viac ako 8 000 záberov (fotografií v albumoch i jednotlivín v rámoch alebo neadjustovaných).

8 Károly Kincses, Fenséges amatőrök. A magyar arisztokrácia és a fényképezés, in: *Artmagazin*, 2006, č. 4, s. 16–23. Dostupné na: http://www.artmagazin.hu/artmagazin_hirek/fenseges_amatorok.182.html?module=38&pageid=0, vyhľadané 7. 8. 2014

9 Výstava *Čo ukrýva kaštieľ*. Betliar, 5. december 2015 – 1. apríl 2016. Autor koncepcie: Július Barczy. Kurátori výstavy: Július Barczy, Silvia Lörinčíková, Tímea Máteová, Katarína Takácsová.

10 Všetky biografické údaje sú konfrontované s najnovším výskumom archivára Mgr. Martina Bartoša.

11 Július Barczy, *Gróf Emanuel I. Andrassy. Mecénáš, zberateľ a tvorca* (diplomová práca), FF Trnavskej univerzity v Trnave, Katedra dejín a teórie umenia, Trnava 2008. Jeho otca, Karola III. Andrassyho, žijúceho v rokoch 1792–1844, fotografia z dôvodu jeho biografických údajov nebola schopná zachytiť. S najväčšou pravdepodobnosťou Emanuelova matka, grófká Etela Szapáry (1798–1876), už stála pred objektívom fotoaparátu. Jej portrét sa nám nepodarilo dodnes identifikovať.

4

Woracziczky (1809–1898) ktorej portrét si Da-da založila do albumu ve forme vizitky. Eleonóra sa neskôr stala dedičkou českých fideikomisných kaunitzovských statkov,¹² čo značne zlepšilo finančnú situáciu jej manžela. Po Gejzovi zdedil majetky rodu jeho syn Emanuel II. Andrassy. Okrem neho mal Gejza dcéru Marizzu (1886–1961), ktorá sa vydala za princa Johanesa Liechtensteina (1873–1959), a syna Karola IV., ktorý zomrel vo veku 22 rokov. Syn Emanuela II., Gejza II. (1920–1997), už nemal možnosť zažiť privilegované postavenie člena spoločnosti do ktorej patrili, pretože ako 22-ročný, spolu aj so svojou sestrou Ilonkou (1917–1990) a rodičmi, bol nútený opustiť domov a emigrovať; najskôr do Budapešti, potom žila rodina vo Vaduze, v Lichtenštajnsku. Spomenutí členovia rodu sú hlavnými aktérmi amatérskej fotografie zachovanej v kaštieli Betliar. Záujmy šľachty vzhľadom na ich postavenie a finančné zabezpečenie boli rôznorodé, do príspevku však vyberám predovšetkým tie,

Obr. 3. Rodokmeň betliarovskej vetvy rodiny Andrassyovcov. Autor: Martin Bartoš, grafická úprava Vlado Eliáš.

Obr. 4. Štyri generácie rodu – grófka Gabriella Pálffy Andrassy (pravdepodobne), gróf Gejza Andrassy, princezná Marizza Andrassy Liechtenstein a jej syn Alfréd. SNM-BET, zbierka historickej fotografie.

ktoré sú zastúpené najväčším počtom fotografií: cestovanie, šport a poľovníctvo.

Rodové sídlo, hrady, kaštiele a kúrie na fotografiách

Andrassyovci sa na Gemeri usídlili v 70. rokoch 16. storočia; najprv ako hradní kapitáni na hrade Krásna Hôrka, od roku 1642 už ako

■ Poznámky

¹² Lenka Smítková, *Eleonora Kounicová (1809–1898)* (bakalárska práca), FF UK v Praze, Ústav českých dějin, Praha 2010.

5

Obr. 5. Príprava na hon. Parchovany, pravdepodobne 1912. SNM-BET, zbierka historickej fotografie, fotoalbum A8, s. 41.

jeho majiteľa. Od čias delenia rodu na dve vetvy v roku 1695 sa rodovým sídlom betliarskej vetvy stal kaštieľ Betliar. Výstavba opevneného kaštieľa sa začala pravdepodobne už v roku 1692,¹³ na základoch objektu z 15. storočia. Jeho veľká prestavba prebehla v rokoch 1881–1886 za Emanuela I. Exteriér kaštieľa dokumentujú viaceré historické fotografie vo fonde múzeí alebo uverejňované v dobovej tlači a pohľadnici.¹⁴ Pohľady do interiérov sú však menej početné. Do dnešného dňa boli identifikované iba štyri kusy profesionálnych fotografií z fondu múzea. Patrí k nim pohľad na dnešnú rodovú galériu, ktorá slúžila ako nástupný priestor pre hostí, ktorých mali vzácné zbierky grófa presvedčiť o jeho bohatstve a významnom postavení. Ostatné snímky sú zamerané na interiéry dnešnej historickej knižnice, ktorá bola do kaštieľa premiestnená okolo roku 1905 a nahradila bývalú obrazáreň (dva pohľady na obrazáreň, jeden na knižnicu). Okrem týchto dvoch reprezentačných priestorov pátrame po ďalších zobrazeniach miestností kaštieľa v amatérskej fotografii. Tu interiéry netvorí hlavný obsah záberu, ale je možné ho pomerne presne identifikovať. Každá takáto fotografia je vzácnym obrazom toho, na čo boli jednotlivé miestnosti určené a aké predmety sa tu nachádzali. Mnoho z nich dnes rozpoznávame vo fonde múzea, ale nájdeme sa aj také, ktoré neidentifikujeme. Predstavu o vnútornom zariadení kaštieľa, starožitnostiach a rozmiestnení historického mobiliára pomáha doplniť dobová tlač a publikácie,¹⁵ ako aj dokumentárne fotografie múzea z 50. a 70. rokov 20. storočia a pohľadnice zachované v archíve múzea.

Len nedávno boli v kúpeľni kaštieľa objavené tri veľkorozmerné albumy z 90. rokov 19. storočia s fotografiami sídiel (exteriérov aj interiérov) grófa Gejzu Andrásyho – kaštieľa Betliar a jeho okolia, kaštieľa v Parchovanoch a paláca v Budapešti (Mérleg utca). Medzi fotografiami sa vyskytuje aj netradičná snímka na východný pohľad kaštieľa s jazierkom, po ktorom dnes niet už ani stopy.

Ešte v druhej polovici 50. rokov 19. storočia si dal Emanuel I. v Parchovanoch na Zemplíne postaviť romantický kaštieľ. Tento kaštieľ na pôdoryse písmena L bol vo svojej dobe jedným z najtypickejších neogotických sídiel a patril medzi prvé romantické kaštiele na území dnešného Slovenska (popri Rusovciach a Veľkých Uherciach). Jeho architekta dodnes nepoznáme. Parchoviansky kaštieľ patril k luxusne zariadeným sídlam a boli v ňom realizované mnohé zásahy (budapeštiansky architekt Fort Sándor), ktoré sú typické aj pre betliarsky kaštieľ. V 80. rokoch ho Emanuel asi prepustil svojmu synovi Gejzovi a presťahoval sa späť do znovuzískaného kaštieľa Betliar.¹⁶ Kaštieľ v Parchovanoch postihol 9. augusta 1901 požiar. Ešte v rokoch 1909–1913 prebehli opravy, ale ďalší požiar sa už definitívne postaral o zánik tohto sídla (vzácné starožitnosti kaštieľa boli presúvané do iných sídiel rodu). V rokoch 1942–1943 bol kaštieľ zbúraný.¹⁷ Dnes už z neho nič nestojí, tehly boli použité na výstavbu iných objektov v obci. Okrem dobovej tlače,¹⁸ olejomalby Žigmunda Vajdu¹⁹ a akvarelov Thomasa Endera (1793–1875)²⁰ nám o kedysi veľkolepom kaštieli podávajú obraz mnohé fotografie zo slávnych honov, ktoré tu Andrásyovci usporiadali. Vzácnosťou je album fotografií kaštieľa v Parchovanoch z roku 1880, ktorého autorom je budapeštiansky fotograf György Klosz. Album je akýmsi dokumentačným počínom s lo-

gickým usporiadaním fotografií začínajúcim v exteriéri a postupne prechádzajúcim apartmánmi kaštieľa. Zaujímavosťou je aj dobová maketa kaštieľa, ktorá sa zachovala v kaštieli Betliar.

Podnikateľské aktivity Emanuela Andrásyho zabezpečili grófovi vysoké príjmy, z ktorých si mohol dovoliť kúpiť aj luxusný palác na ulici Mérleg č. 10 v Budapešti. Jeho syn Gejza neskôr kúpil ďalší palác na ulici Esterházyovcov (dnes Ötpacsirta utca za Maďarským národným múzeom).²¹ Pohľady na interiéry týchto objektov sa nám, v menšom počte, vo fonde takisto zachovali. V prosperujúcom období 80. rokov 19. storočia si dal Emanuel postaviť poľovnícky kaštieľ v Súlovej, ktorý odrážal jeho záľubu v poľovníctve. Početné amatérske fotografie z lovu a pobytu v prírode pomáhajú vytvárať si veľmi konkrétnu predstavu o voľnočasových aktivitách členov rodu. Vo fotoalbumoch nachádzame fotografie zo vzájomných návštev príbuzných, známych a z rodinných výletov po okolí, na ktorých možno rozpoznať architektúru viacerých stavieb. Spomenúť môžeme návštevu

■ Poznámky

13 Miklós Marko, A betléri kastély, in: *Vasárnapi Ujság* XLII, 1895, s. 743–744.

14 Príkladom vhodnej spolupráce je vzájomné oboznámenie sa s fondom zámku Zahrádky, ktorý je pod správou Národného památkového ústavu v Prahe. Zámok bol vlastníctvom Eleonóry Andrásy, rod. Kounic a neskôr patril jej dcére Marizzi. V tomto fonde sa nachádzajú fotografie betliarskeho panstva a naopak, v našom fonde, zábery na Zahrádky.

15 A magyar urak otthon. Gróf Andrassy Manó, in: *Országvilág* VIII, 1887, s. 235–241, 254–261 a 287–310. V začiatkoch múzea vznikali aj drobné publikácie na zvýšenie návštevnosti oboznámením návštevníkov o historických pamiatkach, kde sa zachovalo pár pohľadov na interiéry pred reinkaláciou: napr. Alžbeta Güntherová, *Štátny kaštieľ Betliar a okolie*, Martin 1954.

16 József Sisa, *Kastélyépítéset és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*, Budapest 2007, s. 155–157.

17 Rukopisná poznámka na predsádke väzby fotoalbumu parchovianskeho kaštieľa. SNM-BET, zbierka historickej fotografie.

18 Dezső Komárik, A parnói Andrassy kastély, in: *Műemlékvédelem* XLIX, 2005, s. 231–254; A parnói kastély, in: *Vasárnapi Ujság* XLVIII, 1901, s. 547–548; A magyar urak... (pozn. 15), s. 287–310.

19 SNM-BET, fond výtvarného umenia, príj. č. 1954/01349.

20 V zbierkach Knižnice Maďarskej akadémie vied (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára), Budapest, MTAK, Ms 4409/211-213. Dostupné na: <http://ender.mtak.hu/ender/index18h.html>, vyhľadanie 7. 1. 2016.

21 Barczy (pozn. 11), s. 19.

sídiel a miest napr. na dnešnom Slovensku (Banská Štiavnica, Bojnice, Červený Kameň, Košice, Kráľová pri Senci, Levoča, Malacky, Orava, Smolenice, Vinosady), v Česku (Telč, Hořim, Mikulov, Zahrádky, Zlín), v Maďarsku (Sárospatak, Tiszadob, Tóalmás), v Rakúsku (Eisenstadt, Salzburg, Seebarn, Viedeň) či v Nemecku (Fürstenberg, Numberg).

Pravidelné udalosti roka

Analýzou amatérskej fotografie, zachytávajúcej rôzne aktivity Andrassyovcov, si môžeme urobiť obraz o každodennosti členov rodu. Opakujúce sa výjavy (udalosti) na fotografiách dokazujú periodicitu a istú ustálenosť v zvyklostiach. Charakteristickou črtou šľachty bola ich zvýšená mobilita, ktorá dokazovala ich bohatstvo. Tradícia každoročných pobytov (*séjours*) predznamenávala aktivity v rámci roka. Nový rok začínal audienciou u dvora, ktorou mala šľachta možnosť preukazovať panovníkovi úctu.²² Po tomto akte začínala plesová sezóna, ktorú Andrassyovci najčastejšie trávili v Budapešti. Významným aktom v živote každej šľachtickej bol jej prvý ples, ktorým sa dáma uviedla do spoločnosti. Ako spomína Katinka Andrassyová vo svojich pamätiach, na prvom plese sa zúčastnila v Ríme. „Bývali sme v hoteli Grand a očarená som pozorovala dámy z rímskej spoločnosti. [...] Ešte vždy som mala iba sedemnást rokov a preto ma len občas brávali na popoludňajšie čaje a večierky v hoteli, na ktoré sa mladému dievčaťu nepatrilo chodiť. Len zriedkakedy som bola v spoločnosti mladých a málokedy som chodila aj do divadla, či do kina. O tom už vôbec nemohlo byť ani reči, aby som sama šla na ulicu, alebo sa prechádzala po meste. [...] Predpoludnie sme poväčšine trávili návštevou mesta a múzeí. [...] Po Ríme nasledovala budapeštianska báľová sezóna. To už bolo čosi celkom iné. [...] Vracali sme sa s matkou nad rámom z týchto tanečných zábav a náš koč bol preplnený kvetmi, ktoré mi venovali tanečníci. Bolo vtedy zvykom, že muži dávali dievčatám drahé kytice kvetov, a to hlavne tým, s ktorými tancovali kotillon. [...] Vyvrcholením jarnej báľovej sezóny bol každoročne tzv. panský bál. Páni, ktorí ho usporiadali, preberali zodpovednosť za to, že každé dievča dostane kyticu, ktorá mu patrí, ale aj za to, že žiadne nebude predávať petržlen.“²³

V Budapešti panoval aktívny život a Andrassyovci sa zapájali do maratónu početných návštev priateľov a známych. Pozvania dokladajú rôzne navštívenky a „dinner karty“ s podpismi účastníkov, ktoré sa zachovali medzi dokumentmi a ešte stále sú uložené v priestore bývalého archívu Andrassyovcov v kaštieli Betliar. Dinner karty, jedálne lístky, sú zaujímavým zdrojom nielen šľachtickej zvyklosti stolovania, ale

Obr. 6. Emanuel II. Andrassy na koni Marquis. Rudolf Balogh, Parchovany, 1913. SNM-BET, zbierka historickej fotografie.

odrážajú aj tradície rôznych spoločenských stretnutí. Môžeme z nich vyčítať početnosť chodov a rozmanitosť jedál, ale často aj program podujatia a zúčastnených hostí. Podobne aj ich vyhotovenia (písmo, výzdoba, ilustrácie) svedčia o charaktere stretnutia. Obľúbenou aktivitou zimnej sezóny bolo aj korčuľovanie v mestskom parku v Budapešti *Városligete* (Emanuelova manželka Gabriela stála pri zrode tohto klziska) a maškarné plesy. Viaceré fotografie zobrazujú členov rodu oblečených v kostýmoch slávnych divadelných historických a literárnych postáv. Zaujímavými fotografiami, pri ktorých bola použitá technika koláže a kolorovania, je napr. súbor fotografií viacerých členov rodu oblečených v kostýmoch inšpirovaných dobou kráľa Mateja Korvína. Tanečná sezóna sa končila fašiangovým utorkom, po ktorom sa však šľachta spoločensky stretávala ďalej, hoci sa prísne dodržiaval zákaz tancovať. Známe boli aj šľachtické pikniky, ktoré ponúkali možnosť slobodným kontesám zoznámiť sa v rámci svojej triedy s vhodnou partiou, lebo inak do spoločnosti nesmeli.²⁴ Tradíciu piknikov obnovilo múzeum v lete 2014 zorganizovaním akcie pre širokú verejnosť v parku kaštiela.

Po zimnom období nasledovala sezóna konských dostihov, kde sa mohla šľachta patrične prezentovať. Aristokracia sa v tomto období roka zúčastňovala aj kvetinového korza v Prátri, ktoré navštevoval i cisár a dvor. Podobné korzo sa konalo aj v Budapešti. Letné mesiace už trávili na rodových sídlach, Andrassyovci konkrétne v Betliari, kde bolo príjemnejšie ako v meste zaliatom horúčavou. Spoločenský styk bol v tomto období veľmi oklieštený a obmedzovaný sa iba na návštevy blízkej rodiny a susedov. Tie to príjemné chvíle sú vo fonde doložené zábermi na hrajúce sa deti a siestami ich rodičov.

K obdobiu jesene sa viazala ďalšia rušná aktivita plná hostí – lovecká sezóna, ktorá patrila k najdôležitejším pravidelným udalostiam roka. Pre Andrassyovcov, ako slávnych usporiadateľov prestížnych lovov a honov, to bola azda najvýznamnejšia etapa roka. Andrassyovci si pri tejto príležitosti dokonca objednávali aj služby profesionálnych fotografov. Jedným z nich bol priekopník reportážnej fotografie, Rudolf Balogh z Budapešti.²⁵ Bol prizývaný na svadby, pohreby či významnejšie poľovačky. Často boli tieto fotografie uverejňované aj v budapeštianskych novinách a časopisoch (napr. Vasárnapi Ujság). Po tomto období sa šľachtická rodina presunula späť na svoje zámky alebo do mest-

6

ských palácov. Vianoce sa slávili v pokojnom rodinnom prostredí, spolu so zamestnancami. Z vianočného obdobia sa nám vo fonde ešte nepodarilo identifikovať žiadnu fotografiu. Tento veľký cirkevný sviatok slávili Andrassyovci pravdepodobne vo svojom budapeštianskom paláci.

Cestovanie za poznaním a zábavou

Cestovateľské aktivity Andrassyovcov sú zachytené na väčšom počte fotografií, avšak táto štúdia nemôže obsiahnuť všetky ich dobrodružstvá. Okolnosti a dôvody ich ciest si vyžadujú ešte ďalšie bádanie. Často navštevovali nielen svoju rozvetvenú rodinu, priateľov známych zo svojich kruhov, ale príčiny ich mobility spočívali najmä v túžbe spoznávať nové krajiny, vo vzdelávaní sa a získavaní nových poznatkov, v účasti na poľovačkách, športových aktivitách a súťažiach alebo jednoducho v snahe o oddych. Známa je aj tradícia „gavalierskych ciest“ mladých šľachticov, ktorí po úspešnom absolvovaní výchovy podnikali niekoľkomesačnú cestu po Európe, ktorá mala za cieľ urobiť z nich skúsených, svetazna-

■ Poznámky

²² Martina Winkelhoferová, *Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii*, Praha 2012, s. 160–177.

²³ Mihályne Károlyi (Katinka Andrassy), *Együtt a forradalomban. Emlékezések*, Budapešť 1973, s. 129–134.

²⁴ Winkelhoferová (pozn. 22), s. 160–177.

²⁵ Niektoré snímky z andrassyovských poľovačiek sú publikované aj v monografii: Károly Kincses – Magdolna Koltai, *Minden magyar fotóriporterek atyja: Balogh Rudolf*, Kecskemét 1998.

7

Obr. 7. Olympijské hry ve Štokholme, 6.–9. júla, list fotoalbumu. SNM-BET, zbierka historickej fotografie, fotoalbum A8, s. 3.

lých mužov.²⁶ Pravdepodobne o podobne ladenú cestu mohlo ísť aj v prípade Gejzovej návštevy Opatije, Florencie, Milána, Paríža, Bernu, Fribourgu, Ženevy alebo Windsoru v rokoch 1878 až 1879. Fotografie z týchto miest v kabinetnom formáte sú doložené spolu s rukopisným datovaním. Muži mohli cestovať už ako mládenci, no len v sprievode komorníka. Cestovanie žien do známych kúpeľov alebo prímorských letovísk pripadalo do úvahy až od druhej polovice 19. storočia, a aj to iba v rodinnom kruhu.²⁷ V rámci Európy členovia betliarskej vetvy navštevovali najčastejšie oblasti Česka, Rakúska, Nemecka, ale aj vzdialenejšie štáty, ako Veľkú Britániu, Francúzsko alebo Belgicko. Oblúbenou destináciou šľachty bolo aj pobrežie Jadranu, ktoré bolo súčasťou monarchie.

Krátko pred koncom storočia prišli do módy cesty do teplejších krajín. Za typicky zameranú cestu na poznanie a rozširovanie zbierky rarít grófa Emanuela a neskôr jeho syna Gejzu môžeme považovať návštevu Egypta. Káhiru a pyramídy v Gíze navštívili viackrát. Tradičná fotografia pred sfingou, ktorú dnes nevynechá žiadny turista, pochádza zo 7. februára 1893

a potom z marca 1904, kde na ťavách a koňoch spoznáваме Gejzovu manželku Eleonóru, dcéru Marizzu a Ilonu Esterházy rod. Andrassy. Fotografie pochádzajú z káhirskeho ateliérov a stali sa typickým fotografickým suvenírom už v 19. storočí. Bohužiaľ nemajú úplne pobyty členov výpravy na africkom kontinente. Ich cesty nám ale pomáhajú priblížiť zbierkové predmety, ktoré sa v kaštieli zachovali a pochádzajú z Egypta, ako múmia Amonovho kňaza Nebeja z 12.–11. storočia pred Kr., hrobový nálež, ale aj zbierka afrických zbraní domorodcov alebo tradičná keramika. Všetky tieto predmety si Andrassyovci do svojej zbierky kúpili počas svojich pobytov.

Ďalšou poznávacou cestou mimo európskeho kontinentu bola Gejzova návšteva Ameriky v roku 1881. Gróf vycestoval so svojimi druhmi grófmi Gejzom a Imrichom Széchenyim, grófom Ernestom Hoyosom ml. a barónom Gabrielom Gudenusom na poznávaciu cestu, ktorej cieľom bolo hospodárske štúdium a uspokojenie loveckej vášne. Aristokrati tu poľovali na aligátorov, medvedov, grizly, jeleňov, wapity, bizónov a divé kone.²⁸ Mnohé z týchto trofejí sa v kaštieli dodnes zachovali. Počas cesty, na ktorej mal gróf iba 25 rokov, písal prácu o hospodárení.²⁹ Z bezprostrednej návštevy sa nám zachoval súbor stereofotografií (viac ako 30 kusov) zobrazujúcich krajinu, architektúru, ale aj technické

vynálezy, ktoré grófa zaujali. Nie všetky stereofotografie však boli zakúpené v Amerike a niektoré majú na reverze pečiatky pražských kníhkupectiev, čo svedčí o jeho pretrvávajúcom záujme o rozvoj v tejto krajine. Výnimočne sme objavili aj etnografické vizitky amerických Indiánov a zábery na muflonie stáda. Z reverzov môžeme identifikovať mestá a kraje ako Winnipeg, Manitoba, Canada a iné, často s popisom roku 1881. Cestu nápadito dokumentujú aj kazety kolorovaných ceruzokresieb a akvarelov grófa Gejzu, na ktorých si zaznamenával postrehy a zážitky z výpravy. Ilustrácie sú často doplnené kratším textom objasňujúcim ich význam.³⁰ Na návštevu USA odkazujú aj fotografie

■ Poznámky

²⁶ Winkelhoferová (pozn. 22), s. 143.

²⁷ Ibidem, s. 173–174.

²⁸ Samu Borovszky, *Gömör-Kishont vármegye. Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája)*, Budapešť 1903. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0008/29.html>, vyhľadanie 18. 11. 2015.

²⁹ Susan Glanz, „American Letters“ Imre Széchenyi's 1881 Tour of America, *Hungarian Studies Review* XXXVIII, 2011, s. 29–43. Dostupné na: http://epa.oszk.hu/00000/00010/00045/pdf/EPA00010_hsr_2011_029-043.pdf, vyhľadanie 18. 11. 2015.

³⁰ SNM-BET, historická knižnica, nálež.

8

akéhosi „westernového tábora“, ktoré si Gejza vybudoval v súľovskom lese na oslavu výročia tejto cesty (napr. zábery z roku 1901, 1906). Kamaráti, ktorí sa tejto expedície zúčastnili, si rozložili stany, obliekli sa do šiat, ktoré mali počas výpravy na sebe, varili si vonku, poľovali a spali v prírode. „Gejza Andrassy si obliekol pravý mexický odev, ktorého sivý klobúk je na jednom mieste ohnutý. Tento klobúk je veľmi známy! Raz liezol gróf úzkou cestičkou a počas lezenia mu vystrelila puška. Vlastná zbraň mu prederavila lem klobúka, len zázračná Božia prozreteľnosť uchránila grófov život.“³¹ Tábor navštívila aj grófova rodina, pretože si prial, aby aj oni videli, ako v Amerike žil. Jeho dcéra Marizza vtedy, pri blížiacom ohni, kontrovala známej cigánskej kapele Berkiho Bertiho hrou na husle.

Jedným z častých dôvodov cestovateľských aktivít Andrassyovcov bola účasť na poľovačkách, kde spoznávali miestnu kultúru a prírodu a lovíli najmä exotické druhy zvierat. Známa bola cesta grófa Gejzu do Sudánu, ktorú uskutočnil v roku 1911 spolu so svojim priateľom Ľudovítom Windischgrätzom (1882–1968). Gróf sa touto cestou pravdepodobne snažil rozptýliť a zmierniť svoju bolesť nad smrťou svojho najstaršieho syna Karola, ktorý zomrel v roku 1910.³² Na štrnástich veľkorozmerných fotografiách je zachytená plavba loďou z Konštantínopolu, poľovačka na antilopu, slona či žirafu a stretnutie s domorodcami pri ich obydliach. Na poslednej pripojenej fotografii menšieho formátu je záber na zviera, ktoré sa grófovi zdalo asi netradičné, keďže si ju sám ofotil, na okapiu pásavú. Je to posledný zástupca treťohorných žiráf a cudzincami (nedomorodým obyvateľstvom) bol prvýkrát objavený až v roku 1901. Tento pobyt odrážajú zachované lovecké trofeje – preparovaná hlava nosorožca a byvola, prepa-

rované krokodíly, trofeje antilopy a iné. Pozostatky v tom období ešte stále dost exotického slona boli v interiéri kaštiela „nápádko“ využité. Vypreparovaná hlava slona tvorila ohromnú trofej. Podobne si rodina kupovala aj ďalšie takéto „suveníry“, ako napr. koše na palice a dáždniky a dokonca aj dózu na cigary, vyhotovené zo sloních nôh. Tieto zaujímavé exponáty je možné vidieť aj dnes v kaštieli Betliar (reinstalovaná Expozícia loveckých trofejí v auguste 2014).

Šport – z rytierov športovci

Tradícia rozvoja telesnej zdatnosti šľachty nadväzovala na zdatnosť pestovanú na rytierskych súbojoch a prípravu na boj, čo vyplývalo z povinnosti šľachty zúčastňovať sa obrany svojich území. Moderný šport 19. storočia, ktorý vplyvom priemyselného a technického rozvoja vystriedal „prirodzený“ pohyb a jeho pestovanie podmieňovalo spolupatričnosť šľachty, predstavovali najmä disciplíny ako jazdecko, lov, šerm a neskôr pólo, tenis, automobilové preteky alebo kriket a golf. Andrassyovci, ako poprední predstavitelia uhorskej šľachty, sa veľkou mierou podieľali v športovom živote svojej krajiny a zastávali mnohé významné posty. Gróf Gejza I., jedna z vedúcich osobností uhorského športu, bol napr. predsedom Maďarského olympijského výboru (*Magyar Olimpiai Bizottság*, 1905–1927) a neskôr Telovýchovnej rady (*Testnevelési Tanács*) ako aj Medzinárodného olympijského výboru (1907–1938), zastával viaceré posty v Maďarskom atletickom klube (*Magyar Atlétikai Club*), bol dlhoročným predsedom Národnej jazdeckej školy. Tento aktívny člen rodu sa dokonca pokladá za zakladateľa konského póla v Uhorsku,³³ hru pochádzajúcu z Ázie, ktorú na európsky kontinent rozšírili Angličania.

9

Obr. 8. Westernové táborisko, vľavo Gejza I. Andrassy. Betliar, 1906. SNM-BET, zbierka historickej fotografie.

Obr. 9. Gejza II. Andrassy v cieľi súťaže juniorov. Tatrianská Polianka, 23. február 1936. SNM-BET, zbierka historickej fotografie.

Andrassyovci mali veľký záujem o kone, jazdecko a pólo. Pravidelne sa zúčastňovali pretekov v jazdeckom póle, a to najčastejšie vo Viedni, Frankfurtu a Budapešti.³⁴ Tento šport sa dal

■ Poznámky

³¹ Borovszky (pozn. 28).

³² Tímea Mátéová, „Vášeň pre poľovačky“ a jej odraz v životnom štýle a umeleckom vkuse Andrassyovcov na prelome 19. a 20. storočia (diplomová práca), Trnavská univerzita v Trnave, Katedra dejín a teórie umenia, Trnava 2012.

³³ Levente Püski, Az Andrassyak a két világháború közötti Magyarországon, in: Beatrix Basics, *Betlér és Krasznahorka. Az Andrassyak világa*, Budapest 2005, s. 264–272.

³⁴ Maďarská bibliografia považuje Gejzu I. dokonca za grófa, ktorý tento šport doniesol na územie Uhorska. On a jeho synovia Karol a Emanuel sa pravidelne zúčastňovali rôznych športových stretnutí. Napr. na turnaji vo Frankfurtu v auguste 1908 mužstvo Budapešťanskeho pólo klubu, do tímu ktorého patrili obaja synovia, porazilo vo finále španielske mužstvo a získalo víťazný pohár. Tohto podujatia sa osobne zúčastnil aj maharadža Sir Gangha Singh (1880–1843) z indického mesta Bikaner (dnes Rajastan). SNM-BET, fond historickej fotografie, album Karola Andrassyho. Ďalej viz Das Frankfurter Polo – Turnier 1908, in: *Sport im Bild*, č. 34, 1908, s. 1052.

nacvičovať iba na disciplinovaných koňoch a Andrásyovci chovali znamenité plemená. V roku 1880 bol založený žrebčín v Parchovani, známy bol aj chov v Gombaseku. Popisky na fotografiách prezrádzajú nápadité mená koní, ktoré boli určené na tréning alebo každodenné výjazdy koňmo. Spomeňme napr. familiárne mená ako Julcsa, Szilva, Milka alebo Judás. Pretekárske kone mali už vznešenejšie mená. Aj odborná literatúra zachovaná v historickej knižnici kaštieľa Betliar odkazuje na zvýšený záujem o šľachtenie špičkových plemien. Už aj najmladší členovia rodu od útleho veku rozvíjali techniku jazdenia a póla. Jazdili na koňoch – huculoch, nižších plemenách s pokojnejšou povahou určených na terénne jazdenie, ale aj na vysokých koňoch pre dospelých. Predstavovalo to pre nich pravidelnú aktivitu, ktorú zdokonaľovali ako na svojich vidieckych panstvách, napr. v Betliari a Tóalmási, tak aj v Budapešti. Ilonka a Gejza II. trénovali s kompletným vybavením, typickým oblečením a osobným trénerom jazdeckého koniarom Jánom Vavrekom a Jánom „Jancsim“ Miskom. Na jednej z fotografií dokonca vidíme v sedle koňa upevnený košík, do ktorého je vložený ani nie trojročný gróf Gejza II. Dokazuje to nutnosť pestovania jazdeckého umenia, ktoré tak presadzoval ich starý otec ako aj generácie pred ním. Od istého veku (približne päť rokov) sú už deti oblečené v typických jazdeckých nohaviciach a dlhých čizmách, s bičikom v ruke, ako praví jazdci.

Nielen pólo, ale aj derby – konské dostihy, patrili k spoločenským podujatiam, ktoré slúžili na upevňovanie vzťahov a obchodných pozícií vyšších kruhov. Andrásyovci, podobne ako iné šľachtické rody (Liechtenstein, Lobkowitz, Thurn-Taxis, Odescalchi, Pallavicini, Pálffy, atď.), boli ich častými účastníkmi. Rakúsko-uhorské derby vo Viedni sa konalo už od roku 1868. V roku 1901 ho dokonca vyhral odchovanec parchovianskeho žrebčína Carasco.³⁵ V zbierkach Andrásyovcov sa zachovali aj viaceré dostihové ceny, ktoré sú vzácnymi zlatníckymi prácami a dobre dopĺňajú ďalšie zbierkové celky nášho múzea, ako je napr. historická fotografia.³⁶ Fotografie tieto príležitosti dokumentujú z rôznych uhlov pohľadu – kone, súťažiaci, dráha, príprava, ale aj skupinové fotografie divákov z radov aristokracie vystavujúcich na obdiv najnovšie módné výstrelky, ktoré dotvárajú atmosféru pretekov. Jedným z najvýznamnejších športových podujatí, na ktorých sa zúčastnil gróf Gejza I. so svojou rodinou, bola návšteva Olympijských hier v Štokholme, konaných v dňoch 6. až 19. júla 1912. Snímky zobrazujú veľkolepý exteriérový štadión s tisíckami divákov, prípravu športovcov, beh cez prekážky, ale aj pamiatky hlavného mesta Švédska, ako sú kráľovský palác, parlament či námestia.

Ďalším z populárnych moderných športov bol vznikajúci automobilizmus. Automobily boli v tej dobe veľmi drahé a preto neprekvapí, že ich majiteľmi boli okrem priemyselných zohľadňov najmä šľachtici.³⁷ Gróf Gejza I. bol nielen vlastníkom automobilu, ale aj aktívnym účastníkom automobilových pretekov. Jeho bratranec Alexander bol viac ako štyridsať rokov prezidentom Maďarského kráľovského automobilového klubu (*Magyar Királyi Automobil Club*) už od čias jeho založenia v roku 1900. Jeho členmi boli predstavitelia najprestížnejších uhorských šľachtických rodín (medzi členmi predsedníctva a výboru klubu bol aj Gejza I.). Alexander sa nemalou mierou zaslúžil o udomácnenie automobilizmu a automobilového športu v Uhorsku. Od založenia uhorského kráľovského dobrovoľného automobilového zboru „*Das königlich Ungarische Freiwilligen Automobilkorps*“ v roku 1916 bol veliteľom tohto 80-členného zboru. Gejza, ako aj iní príslušníci rodiny, bol aktívny v účasti na automobilových súťažiach, živo sa zaujímal o nové výdobytky a modely konštruktérov, dokumentoval autá svojich známych a autonehody; jedna z nich je dokonca inscenovaná.

Aj pobyt vo vidieckych sídlach, mimo rušného mesta a početných spoločenských príležitostí, umožňoval bohaté športové vyžitie. Medzi najpopulárnejšie športy, ktorým sa šľachta v lete venovala, patrili jachting,³⁸ tenis, kriket a golf. Gróf Gejza I. bol prvým predsedom golfového klubu v Budapešti „*A Budapest Polo Club*“, ktorý bol založený v roku 1910. Do klubu patrili aj Július II., Alexander a Teodor, no zoznam členov obsahuje aj mená ako Esterházy, Liechtenstein, Nádasdy, Károlyi či Széchenyi.³⁹ Ďalšími obľúbenými letnými aktivitami boli plávanie a návšteva kúpeľov i plavárni (napr. Lukácsfürdő v Budapešti). V parku sídiel mali deti možnosť venovať sa bicyklovaniu a rozvíjaniu zdatnosti tela, v sprievode svojich trénerov, aj pomocou gymnastiky. Podobne aj v zime pestovali rôzne druhy športu (korčuľovanie, hokej). Jednoznačne najobľúbenejším zimným športom betliarskych Andrásyovcov bolo lyžovanie. Najčastejšie trénovali v lesoch Súfovej, odkiaľ podnikali výlety na vrcholky Babiny a Bielu Skalu. Svoje výkony zdokonaľovali v Tatrách (Starý Smokovec) či Széplaku, kde absolvovali rôzne súťaže, ako sú preteky v rýchlostnom lyžovaní, slalome či preteky na sánkach. V Tatrách podnikala rodina aj túry na Štrbské i Zelené pleso a iné prírodné krásy hôr. V kaštieli sa zachovalo viac párov lyží, snežník, lyžiarskych palíc, saní a skiboby z tohto obdobia. Niektoré je vďaka monogramom možné spojiť s konkrétnymi členmi rodu, napr. nórske lyže z Osla, ktoré patrili grófkke Ilonke.⁴⁰

Polovačky na medvede, parforsné hony a Hubertove jazdy – najväčšia záľuba Andrásyovcov

Andrásyovci boli známi aj vďaka organizovaniu veľkolepých polovačiek, ktoré boli neoddeliteľnou súčasťou života šľachty. O tejto téme sa môžeme dočítať v rôznych dielach a súdobej tlači, ktoré sú zdrojom dobrodružných príhod lovcov.⁴¹ Významné knižné dielo, v spolupráci so svojimi priateľmi, napísal aj gróf Emanuel I. Andrásy v roku 1857 pod názvom *Domáce polovačky a šport v Uhorsku*.⁴² Obsah knihy tvoria príbehy a opisy polovačiek, dostihov, rybačiek a zábavy, ktorá po nich nasledovala.⁴³ Gróf si svoje zážitky z ciest zaznamenával aj prostredníctvom kresieb, ktoré boli súčasťou aj

■ Poznámky

35 <http://www.zavodisko.sk/sk/historia-dostihov/strucne-dejiny-svetoveho-a-slovenskeho-turfu.html>, vyhľadanie 19. 4. 2015.

36 Zachovala sa napr. dostihová cena už z 50. rokov 18. storočia alebo strieborný pohár z konca 19. – začiatku 20. storočia z XXXIII. budapeštianskeho „predaja luxusných koní“ (XXXIII. Budapesti luxussló – vásár). SNM-BET, Fond kaštieľa, Zlatníctvo a šperky, evid. č. ZŠ 3, ZŠ 128.

37 Miloš Horejš, Automobil, šlechtici a veľká válka, in: *Dejiny vědy a techniky XVI*, Rozprawy Národního technického muzea v Praze, Praha 2011, s. 91–108.

38 Gróf Gejza bol v roku 1886 dokonca aj medzi zakladateľmi jachtárskeho spolku Štefánia. Putovné ceny tohto spolku pochádzajú z obdobia od 80. rokov 19. storočia. SNM-BET, Fond kaštieľa, Zlatníctvo a šperky, evid. č. ZŠ 2, ZŠ 5, ZŠ 6, ZŠ 7.

39 *Polo*, Budapešť 1903, s. 34–35; SNM-BET, nález.

40 Prvýkrát boli tieto predmety prezentované na výstave „Čo ukrýva kaštieľ“. Patria k nálezom z povaly kaštieľa a momentálne nemajú status zbierkových predmetov. Do fondu budú zapísané až po odsúhlasení Komisie na tvorbu zbierok. Korčule sa vo fonde bohužiaľ nezachovali, pretože pravdepodobne, ako aj ostatná obuv po Andrásyovcoch, boli darované či odpredané obyvateľom obce či zamestnancom kaštieľa.

41 O Andrásyovských polovačkách sa dočítame v periodikách Rozsnyói Híradó, Sajó Vidék, Vasárnapi Ujság. Zaujímavým zdrojom sú aj do knižnej publikácie zozbierané články z periodika Rozsnyói Híradó pod názvom *A Betléri vadászatok*. Viz Mátéová (pozn. 32).

42 Emanuel Andrásy et al., *Hazai vadászatok és sport Magyarországon*, Pešť 1857. (Domáce polovačky a šport v Uhorsku.) Bola vydaná aj vo francúzskej a anglickej mutácii a spolu s grófovou prácou *Cestovanie po Východnej Indii* sa stala vyhľadávanou bibliofilskou záležitosťou, ktorej dnes vysoká aukčná cena odráža počet kompletne zachovaných exemplárov. Tieto diela vyšli aj vo faksimilnom vydaní v šamorínskom vydavateľstve Méry Ratio (2006, 2008).

43 Emanuel Andrásy, *Utazás Kelet Indiákon Ceylon, Jáva, Khina, Bengal*, Pešť 1853.

10

Obr. 10. Gejza II. Andrassy na bicykli v parku kaštieľa. Betliar, august 1926. SNM-BET, zbierka historickej fotografie, A13, s. 34–2.

Obr. 11. Gejza Andrassy váži uloveného medveda. Daniel Vögel, Rožňava, okolo roku 1890. SNM-BET, zbierka historickej fotografie.

11

jeho známeho diela Cesty po Východnej Indii z roku 1853. Neskôr tieto kresby slúžili ako predloha k vyhotoveniu olejomalieb, ktoré preniesol na plátno jeho dvorný maliar Karol Sterio (1821–1862). Zvýšenie kvality obrazu a zníženie finančných nákladov prispeli k úspešnému nahradeniu takýchto ilustrácií reprodukovateľnou fotografiou.

Slávnych betliarskych poľovačiek sa zúčastňovali mnohí predstavitelia domácej i zahraničnej aristokracie a iní významní hostia. Medzi najvýznamnejšie a najvýznamnejšie návštevy patrila návšteva srbského kráľa Milana I. Obrenoviča (1868–1901) a jeho syna Alexandra (1876–1903) v roku 1887, rakúskeho arcivojvodu Otta Františka Jozefa Habsburského (1865–1906) v rokoch 1895 a 1897, rakúskeho arcivojvodu Jozefa Augusta Habsbursko-Lotrinského (1872–1962), rakúskej arcivojvodkyne Alžbety Amálie Habsbursko-Lotrinskej (1878–1960) či pruského kniežata Henricha (1862–1929) v roku 1909.⁴⁴ Časté boli pobyty grófov a kniežat Liechtensteinských, Lobkowitz, Kinsky, Zichy, Esterházy a iných, ktorí boli s Andrassyovcami v príbuzenskom vzťahu. Vzácní hostia boli veľkolepo privítaní, pripravený bol pre nich aj sprievodný program (napr. návšteva hra-

du Krásna Hôrka či Dobšinskej ľadovej jaskyne), ubytovanie v najlepších apartmánoch kaštieľa a bohato prestretý stôl. Okrem zábavného dobrodružného charakteru mali tieto návštevy aj veľký význam pre upevnenie vzťahov a stupňovanie spoločenskej a finančnej pozície rodu.

Panstvá v Betliari, v Súľovej a v Parchovani patrili k územiám s výbornými podmienkami na lov. V hojnom počte tu žili rôzne druhy zveri. Vo zvernici v Betliari, založenej Emanuelom I. v roku 1885, prebiehal cielený chov poľovnej zveri.⁴⁵ Podľa ústnej tradície chovali Andrassyovci pri rímskom vodopáde v betliarskom parku aj ľadové medvede. Historické fotografie v našom fonde toto rozprávanie jednoznačne potvrdzujú. Zachovali sa nielen fotografie medvedov v kletke (výnimočne), ale dokonca viaceré albumy z Karolovej cesty do Nórska (súostrovia Lofoty, mestá Oslo, Tromsø) z júla 1909. Členmi uhorskej výpravy boli šľachtici z rodov Edelsheim, Károly, Radvánsky a Gejzov syn Karol, ktorému sa tu podarilo uloviť ľadového medveda. Okrem nich sa lovci zamerali aj na lov tuleňov. A práve z tejto expedície boli do Betliara dovezené asi tri mláďatá ľadového medveda.

Poľovanie na medveda hnedého, ako najväčšiu šelmu našich lesov, patrilo k tomu najatraktívnejšiemu, čo andrassyovský revír ponúkal. Veľká časť predstaviteľov uhorskej a rakúskej aristokracie ulovila svojho prvého medveda práve na území betliarskeho panstva, kde ich potom slávnostne pasovali za „lovcov medvedov“. Spoločenskou záležitosťou a jazdeckou slávnosťou sa stali parforsné hony a zakončenie jazdeckého športového roka predstavovala

Hubertova jazda,⁴⁶ ktorej tradíciu udržiava múzeum dodnes. Najprestížnejšou udalosťou bol však hon na líšku. Tento druh poľovačky vyžadoval pri sledovaní svorky odvahu, pohotové reakcie a náročný jazdecký výkon. Plocha, na

■ Poznámky

44 Miklos Markó, Ottó főherczeg magyarországi vadászatai, in: *Vasárnapi Ujság* XLII, 1895, s. 745; Idem, Ottó főherczeg Gömörben, in: *Vasárnapi Ujság* XLIV, s. 787 a 790; Idem, Milán király Biharban, in: *Vasárnapi Ujság* XLV, s. 40; Főúri medvevadászat Betlérben, in: *Pesti Hírlap*, 27. november 1908, s. 19–20; Henrik herceg automobilutja, in: *Roznyói Híradó* XXXII, 1909, č. 25, s. 2; S. K. H. Prinz Heinrich von Preussen zur Bärenjagd in Ungarn, in: *Wild und Hund* XVI, Berlin, č. 4, s. 1, 54–57. Medzi účastníkmi betliarskych poľovačiek bol údajne aj posledný nemecký cisár a pruský kráľ Viliam II. (1859–1941) a v roku 1883 i rakúsky arcivojvoda, korunný princ a následník trónu Rudolf Habsburský (1858–1889).

45 Dal do nej doviest 16 jeleníc a 5 jelenov zo Zemplína, udomácnil daniela privezené z Moravy v počte 20 kusov a 30 kusov divých moriek. Obohateniu poľovnej fauny sa neskôr dôsledne venoval aj Gejza I., ktorého zásluhou sa udomácnili na Gemerí muflóny a choval aj paovce hrivnate. Mátéová (pozn. 32), s. 37–38.

46 Parforsné hony z franc. „par force“, prenasledovanie zveri až do jej úplného vysilenia alebo uštvania, tzv. halali. Za Hubertovu jazdu sa považuje poľovačka na koňoch usporadúvaná 3. novembra na pamiatku patróna poľovníkov a jazdcov sv. Huberta. Táto zvyklosť sa do Uhorska dostala cez kráľovský dvor v Gödöllő, kde ju obľubovala kráľovná Alžbeta. Pri tomto druhu poľovačky sa jazdilo za psou svorkou a koristou býval jelen, zajac alebo diviak. Ibidem s. 44.

12

Obr. 12. Komplex poľovníckych budov v Súľovej vybudovaný Emanuelom I. Andrásym. Súľová, okolo roku 1908. SNM-BET, zbierka historickej fotografie.

ktorej sa hony odohrávali, musela mať dostatočne veľké priestorové možnosti, atraktívnu polohu a dostatok prírodných prirodzených prekážok, akými boli priekopy, potoky, krovie a svahy, ale aj výhľadové miesta pre publikum. Tieto podmienky andrássyovské kaštiele v Parchovanoch či Trebišove poskytovali v dostatočnej miere (patriaci Gejzovmu bratrancovi Alexandrovi). V lokalitách poľovníckych revírov dochádzalo aj k výstavbe poľovníckych domov, zámočkov alebo kaštieľov, ktoré boli účelovo vybavené pre potreby lovu a oddychu. V roku 1867 si dal Emanuel I. vystavať poľovnícky komplex v Súľovej, pozostávajúci zo štyroch budov, ku ktorým patrila aj stajňa a kôlna. Andrásyovci tu pravidelne trávili jeden až dva letné týždne a pozývali si sem svoju rodinu a známych.

Populárne boli aj iné druhy lovu, napr. strelba na holubov (Gejza I. choval od roku 1894 na svojom gombaseckom panstve rôzne druhy holubov), poľovačky v kruhu na zajace a bažanty alebo rybačka. (Pstruhy americké udomácnil v údolí Súľovej ešte Emanuel I.)⁴⁷ Okrem poľovačiek, ktorých boli Andrásyovci organizátormi, prijímali aj pozvania. Napríklad na pozvanie grófa Bertalana Széchenyiho v roku 1898 sa Gejza I. zúčastnil lovu na kamzíky v Tatrách pri

Kriváni, kde skolil tri kusy. So svojimi úlovkami sa pravidelne zúčastňoval na výstavách trofejí.⁴⁸ V máji 1909 vyhral v Budapešti 1. miesto s mufloními rohami.⁴⁹ Profesionálne nafotené trofeje si gróf vo forme fotografií na lepenkách usporiadal do kartónovej krabice, ktoré dodnes uchovávame v depozitári múzea. Okrem fotografií nám „farebnejšiu“ predstavu o poľovačkách pomáhajú vytvárať nápadité karikatúry v objemných kožených väzbách, ktoré boli objavené v historickej knižnici kaštieľa. Ich autormi sú najmä Gejza I. a jeho deti, najtrebnejšie však vytvoril ich učiteľ kreslenia Anton Lammel z Rožňavy.

Záver

Na základe zachovanej zbierky fotografií Andrásyovcov, ktorú môžeme považovať za ucelenú, dostávame plastický obraz o živote aristokracie v období od druhej polovice 19. storočia až do roku 1944. Nutnosťou ale ostáva, a pri narastaní vedomostí stále väčší význam nadobúda, prepojenie tohto typu média s inými predmetmi, ktoré pochádzajú z pozostalosti Andrásyovcov. Práve fotografia nám často pomáha identifikovať exponáty, ktoré sa u nás zachovali alebo skôr tie, ktoré už v zbierkach múzea (resp. v expozícii kaštieľa) chýbajú, a vďaka tomu si môžeme vytvoriť predstavu o postavení jednotlivých členov rodu a ich aktivitách. Tok informácií obsiahnutý na fotografiách však nie je jednosmerný. Pomáha pri určovaní a spracovaní nielen zachovaných zbierkových predme-

tov, ktoré sú na fotografii prítomné (napr. bicykel malého grófa), ale najmä zbierok, vďaka ktorým môžeme fotografiu bližšie popísať. Ako vhodný príklad pri identifikácii osôb nám môže poslúžiť napr. pestrá plejáda portrétov aristokracie tohto obdobia zachytená na snímkach v časopisoch a magazínoch, ktoré sa zachovali v historickej knižnici kaštieľa Betliar, alebo olejomaľby a litografie členov rodu a ich známych z fondu výtvarného umenia.⁵⁰

Fotografia sa tak dostáva do pozície bohatého zdroja dát pre každý výskum, ktorý sa v našich podmienkach realizuje. Ucelenejšie vedomosti však budeme schopní získať až po spracovaní zbierky fotografií, ktoré práve prebieha. Ich základná evidencia by mala byť ukončená do roku 2017. Po nej bude nasledovať ďalšia etapa, a to excerpcia informácií o výskyte fotografií mimo betliarskej zbierky, pochádzajúcich z pozostalosti Andrásyovcov zachovaných v iných múzeách, galériách a archívoch, a to najmä v Čechách, Maďarsku a Rakúsku. Skvelým príkladom na obohatenie a verifikáciu výsledných údajov je komparácia zbierky so zvozným fondom na zámku Zahrádky, ktorý je v správe Národného pamiatkového ústavu, územnej pamiatkovej správy v Prahe. Dohľadom ďalších fotografických zbierok a fondov sa tak zvýši miera spracovania zbierky historickej fotografie Slovenského národného múzea – Múzea Betliar ako aj jej využitie pri historickom bádani.

Článok vznikol v rámci výskumného projektu Historický fotografický materiál – identifikácie, dokumentácie, interpretácie, prezentácie, aplikácie, péče a ochrana v kontextu základných typů paměťových institucí (kód projektu DF13P010VV007), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

47 Ibidem s. 49–50.

48 Vo fonde múzea Betliar sa zachovali viaceré poľovnícke ocenenia v podobe poľovníckych cien (z roku 1846 poľovnícka cena Šándorova, evid. č. ZŠ 4, z roku 1898 vyhral gróf Gejza I. trojročný cyklus pretekov, ZŠ 1) a diplomov.

49 Agancskiállítás a Vigadóban, in: *Rozsnyói Híradó* XXXII, 1909, č. 19, s. 3.

50 Ako pomoc pri identifikovaní portrétov uhorskej šľachty a ich majetkov, exteriérov a interiérov nehnuteľností ďalej odporúčam: Etelka Baji – László Csorba, *Kastélyok és mágnások. Az arisztokrácia világa a századvégi magyarországon. Válogatás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára anyagából*, Budapešť 1994.